

Žene u traženju svojih vlastitih korijena u biblijskoj tradiciji

Pregledni članak

Uvod

Žene sve više traže svoje vlastite korijene u biblijskoj tradiciji. Na stranicama Mojsijeva Petoknjižja istražuju povijest svojih pramajki u vjeri s kojima se mogu identificirati. U povijesnim spisima pak traže velike majke i junakinje koje su bile svjedokinje biblijskih događanja i koje su znale svojoj djeci usaditi vjeru i prenijeti poruku opravdanja, pomirenja i oslobođenja, a koje mogu i danas biti uzor ženama. U mudrosnoj književnosti, gdje se često hvali dobra žena, one nalaze vrsne žene i odgojiteljice koje su aktivno sudjelovale u odgajanju djece i mladog naraštaja. Na osobit način proučavaju novozavjetne tekstove koji spominju žene, posebice pavlovske poslanice, uvjerenе da su žene imale veliko značenje u prvoj kršćanskoj zajednici. Ono što je na osobit način zanimljivo jest to da mnoge žene počinju čitati Bibliju polazeći od uvjerenja da biblijski autori i redaktori, osobito pak prevoditelji i interpreti biblijskih tekstova muškog spola nisu posvetili dovoljno pažnje ženskom spolu i nisu dali veliku važnost povijesti vjere ženâ. Naprotiv, prema njihovim riječima, muškarci su često krivo prevodili neke tekstove u kojima se govori o ženama, marginizirali ulogu biblijskih žena, izvrtali njihove riječi te omalovažavali njihovu važnost, sposobnosti, vrline i sl.¹

Studentice, pa i sestre, znaju nekad na predavanjima postaviti zanimljiva, ponekad i provokativna pitanja: „Zašto malo pišete i propovijedate o ženama, zašto u nedjeljnim čitanjima nema više tekstova u kojima su protagonisti žene? Od vremena prvog katekizma nastavljamo i dalje slušati propovijedi na koje smo naviknuli, uvijek isti tekstovi i isti protagonisti: muškarci. Zašto se Bog prikazuje u muškim slikama?...“ Sva se ta pitanja zapravo svode na jedno pitanje: Je li biblijska književnost antifeministička

¹ Tako npr. E. SCHÜSSLER FIORENZA, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, Crossroad, New York; SCM, London 1983, str. 45, veli: „Any interpretation or translation claiming to be historically adequate to the language character of its sources must understand and translate New Testament language on the whole as inclusive of women unless proven otherwise“.

i jesu li biblijski pisci bili ženomrsci?² Teško je odgovoriti na ta i slična pitanja izravno. Međutim, jedno je sigurno: Ne postoji neka posebna nauka o ženi u biblijskim spisima.

1. Položaj žene u biblijskom periodu

U Knjizi Postanka pisac ističe činjenicu da je Bog stvorio životinje svaku prema svojoj vrsti, tako da imamo raznoličnost vrsti za životinje. Naprotiv, kad govori o čovjeku, on spominje jednog čovjeka, jednu ljudsku vrstu: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (1,27). Kao što je Bog jedan, on stvara jednog čovjeka, odnosno jednu ljudsku vrstu u dva spola. Vrlo je važno istaknuti da se žena prikazuje potpuno ravnopravnom (1,27; 2,23). Nije samo muškarac stvoren na sliku Božju, već i žena. Nema samo muškarac ljudsku narav, već i žena. Prema Božjem promislu, žena na planu stvorenja dopunjuje čovjeka. Njezino vezanje za muža podrazumijeva njezinu savršenu ravnopravnost u različitosti. Ova savršena iskonska veza, međutim, kratko je trajala. Zadržala se do pojave prvog grijeha koji ju je nagrdio i izopačio, a ženu podvrgao njezinu mužu. Od tada ljubav između muškarca i žene, istina, postoji i traje, ali i požuda. Suživot se nastavlja, ali je on praćen nasiljem i gorčinom. U pogoršane se odnose uvuklo razočaranje, razne boli i nevolje, napose gospodarenje jačega: „Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom“ (Post 3,16b). Osim što će tek kroz patnju darivati život, žena će od tog trenutka imati i položaj nižeg bića.

Situacija se žene još više pogoršala s uvođenjem poligamije, koja nije ništa drugo doli nijekanje njezinih legitimnih prava kao zaručnice. U mnogoženstvu muž i žena nisu više „jedno tijelo“ (2,24).³ Dostojanstvo se žene malo-pomalo snizilo, tako da se ona u izvjesnom smislu pretvorila u podljudsku vrstu, u sredstvo muškarčeve samovolje i nagona te bila više stvar nego osoba. Kao i kod drugih semitskih naroda, u Izraelu također javni i vjerski život bio je posao muškarca. On je u svemu imao prednost. Trebat će čekati puninu objave u Novom zavjetu pa da ona koja daje život, odnosno Eva, dobije mjesto u ljudskom životu koje joj pripada prema Božjem promislu, iako se njezina starozavjetna slika podložnosti još može sresti u nekim novozavjetnim

² Naime, nerijetko se biblijski tekstovi, posebice neke izreke iz mudrosnih spisa, izdvajaju iz njihova tekstualnoga konteksta i tumače u apsolutnom smislu kako bi se njihovim autorima prišao amblem ženomrzaca. Usp. H. McKEATING, „Jesus Ben Sira's Attitude do Women“, u *ExpTim* 85 (1973-74) 85-86.

³ Budući da se u Starom zavjetu plodnost smatrala blagoslovom, a neplodnost kaznom i sramotom, ideal je bila moćna obitelj s brojnom djecom što je, uz druge razloge (požuda i bludne želje, diplomatske veze s drugim vladarima i sl.), prirodno vodilo k praksi mnogoženstva. Više o tome: P. FEDRIZZI, „Poligamia e divorzio nel Vecchio Testamento“, u *Studia Patavina* 5 (1958) 365-385; W. PLAÜTZ, „Monogamie und Polygamie im Alten Testament“, u *ZAW* 75 (1963) 3-27.

tekstovima (usp. 1 Tim 2,9-15), i to baš na osnovi činjenice što je Eva stvorena poslije Adama i što se dala zavesti od zmije te upala u grijeh (2 Kor 11,3; 1 Tim 2,14).

Žena je, dakle, bilo da je riječ o supruzi ili majci, kroz čitavo razdoblje biblijske povijesti igrala podređenu ulogu kako u obitelji tako isto u društvu. Iako se žena u Izraelovim zakonicima nikada nije tretirala kao podljudska vrsta, ipak je ona u svaki-
dašnjem obiteljskom i društvenom životu bila neravnopravna. Njezina je dužnost bila da potpuno i u svemu bude na raspolaganju mužu svom, da mu služi, vodi kućanstvo i čuva kuću. U svakidašnjem se poslu morala dati sva i pod svaku cijenu pokazati i dokazati svojom radišnošću. Često je bila zadužena s najtežim kućnim poslovima. Da je žena bila posve podvrgnuta mužu govori i činjenica da ga je ona morala čak prati i umivati. Inače njezina osnovna uloga sastojala se u rađanju i gojenju brojne djece mužu.

I s obzirom na bogoštovlje ona je imala položaj nižeg bića, jer joj je pristup službenom bogoštovlju bio zabranjen.⁴ Postegzilno se židovstvo uvelike odupiralo utjecajima izvana te borilo protiv pokušaja emancipacije poganskih religija susjednih naroda koje su ženi pridavale veći ugled. Starozavjetna je religija u biti diskriminatorna prema ženama. Ako su u kući njezina prava bila donekle jednaka pravima muža, barem što se tiče djece koju je ona odgajala, to nije bio slučaj sa Zakonom koji je ženu držao u drugom redu. Njezina je uloga bila ograničena i za nju nije bilo službena sudjelovanja u bogoštovlju. Isto tako i s obzirom na subotu, ona je bila u drugom planu. Subota, osim što je bila dan veselja (Hoš 2,13) i bogoštovlja (Br 28,9-10), bila je još i dan obveznog počinka za ljude i životinje, za sluge i došljake, ali ne i za ženu (Izl 20,8-10; 23,12; Pnz 5,12-14). A što se tiče subotnjeg bogoslužja, samo je muškarac išao u sinagogu. Ženina ograničena uloga svodila se na tzv. kućno bogoštovlje. To je vjerojatno bilo zbog toga što je žena morala kuhati i pripremiti stol za subotnji svečaniji objed.

Žena je mogla sudjelovati u narodnim i vjerskim blagdanskim slavljinama, ali je bila isključena iz kulta kao njegov obavljatelj. Dapače, u hramu su žene bile odvojene od muškaraca. U sinagogama, naročito u dijaspori, žene su imale svoj vlastiti prostor odvojen od prostora namijenjena muškarcima, nešto slično matroneju u ranokršćanskim bazilikama.⁵ Glavni razlog isključivanja ženâ iz javnog bogoštovlja po svoj je prilici taj što su one odveć često bile kultno nečiste ili su se takvima smatrale zbog svojih brojnih perioda onečišćavanja kao što su rađanja, mjesečna pranja, spolno općenje. Ma koji mu drago razlog bio, one u religioznim

⁴ Usp. L. J. ARCHER, „The Role of Jewish Women in the Religion, Ritual and Cult of Graeco-Roman Palestine“, u A. Cameron – A. Kuhrt (izd.), *Images of Woman in Antiquity*, Detroit 1985, str. 273-287.

⁵ Matronej (lat. *matroneum*, odatle *matrona*, što hoće reći „gospođa“) je ograđen prostor u lijevom brodu gdje su stajale odlične gospođe, nasuprot isto takvoj ogradi u desnom brodu gdje su stajali rimski odličnici a zvala se *senatorium*. U romaničkim crkvama ulogu matroneja preuzeo je ginecej (lat. *gynaeceum*, grč. *gynaikeion*, što znači prostor za žene, od *gyne*, *gynaikos* „žena“). Podsjetimo da u nekim ruralnim područjima u našim crkvama još uvijek postoji tzv. muška i ženska strana.

funkcijama, hramskim i sinagogalnim, nisu bile ravnopravne niti su mogle aktivno sudjelovati, već samo saslušati šutke kao najobičnije promatračice.⁶

Žene su bile isključene iz poučavanja u Zakonu. Prema rabinima, tko god poučava svoju kćer u Zakonu, isto je kao da je poučava u razbludnosti. Bolje je riječi Zakona spaliti nego ih ženama priopćiti. Drugim riječima, nije dobro da žene išta znaju o Zakonu. Za kraj ću spomenuti jedno javno mjesto gdje su žene imale povlaštenu položaj: sprovodi i ukopne ceremonije. Tu su im se dodjeljivala prva mjesta. Ta je uzanca nastala na temelju uvriježenog mišljenja da je žena odgovorna za prvi grijeh i smrt.⁷

1.1. Nekoliko primjera žive vjere i junaštva

No ne treba gledati samo lošu stranu stvari. U Starom zavjetu neke se žene prikazuju u dosta pozitivnom svjetlu kao značajne osobe i kao primjeri žive vjere. Budući da je žena, općenito gledano, stjecala ugled kao majka, u Knjizi Postanka spominju se pramajke izabranog naroda Sara, Rebeka, Lea, Rahela. One se prikazuju kao vrlo lijepe, krasne i stasite žene (Post 12,14; 24,16; 26,7), obdarene živim i dubokim osjećajima te kao istaknute, inteligentne i poduzetne ličnosti, sposobne za odgovorna i junačka djela. A kao žene patrijarha one su bile primjer žive vjere, u stanovitom smislu i majke novog Božjeg naroda te nositeljice božanskih obećanja i blagoslova (Rim 9,9-10; Heb 11). Primjerice Sara nije samo majka izraelskog naroda (Iz 51,1-2), nego i slika novog Saveza i nebeskog Jeruzalema koji je majka naša (Gal 4,24-26). Zatim imamo Mojsijevu sestru Mirjam koja se prikazuje kao proročica i sastavljačica jedne pobjedničke pjesme (Izl 15,20-21). U tzv. povijesnim knjigama neke žene igraju istaknute uloge, čak obavljaju visoke političke funkcije i imaju vrlo važan vjerski utjecaj u izraelskom narodu. Tako iz vremena sudaca imamo Deboru, suditeljicu i proročicu u Efrajimu (Suci 4-5). U Božje ime tražila je od Baraka da pođe s ratnicima iz Naftalija i Zebulona u boj protiv Sisere. Ta je borba (oko 1120. pr. Kr.) opjevana u jednoj od najstarijih pobjedničkih pjesama, u Deborinoj pjesmi (Suci 5).

Spomenimo još tri žene kojima Biblija dodjeljuje važno poslanje i o kojima doznajemo iz istoimenih knjiga koje su neka vrsta umjetničkog izvještaja i pobudne priče, više nego povijesni izvještaji. Najprije narodna priča o Rutu iz

⁶ Evo sada nekoliko primjera koji usmjeruju svjetlo ka položaju ženâ s obzirom na kult i na njihovo neaktivno sudjelovanje u bogoslužju. Za slavljenje pashe propisom određen potreban broj članova, tzv. kvorum, je barem 10 muškaraca. U slučaju da se skupi samo 9 muškaraca, i da bude nazočno 100 žena, bogoštvolje nije moglo započeti jer je nedostajao kvorum. Što znači da je židovska liturgijska zajednica bila muška. Sad možemo razumjeti zašto Matej kod Isusova čudesnog umnažanja kruha veli u 14,21: „A jelo je oko pet tisuća ljudi, osim žena i djece“, tj. žene i djeca se ne broje. Isti slučaj imamo u 15,38: Jelo je četiri tisuće ljudi, ne brojeći žene i djecu“.

⁷ Više o ženi u starozavjetnim knjigama, njezinu položaju u društvu, isključivanju iz bogoštovlja, ulozi i dužnosti u obitelji, usp. S. JURIC, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb 2012.

vremena sudaca. Nakon što su svi muški članovi jedne izraelske obitelji koja je iselila u Moab umrli, majka Noemi vraća se sa svojom snahom Rutom, Moapkom, u Betlehem. Njezina je vjernost svekrvi i Bogu Izraela nagrađena time što ju je Boaz, preuzevši obvezu leviratskog braka, uzeo za ženu, tako da je ona postala Jišajeva baka, a prabaka kralja Davida. U venama najvećeg izraelskog kralja teče krv žene Moapke koja je svojom slobodnom odlukom postala Izraelkom. Ona doziva u pamet vjeru Abrahama koji je ostavio dom i domovinu, kako bi slijedio poziv Boga koji mu obećava: „Sva plemena na zemlji tobom će se blagoslivljati.“ Zahvaljujući svojoj slobodnoj odluci, privrženosti obitelji pokojnog muža i potpunom odanosti izraelskim tradicijama (Rut 1,16-17), Ruta je urezana zlatnim slovima u povijest Božjeg naroda i u Isusovo rodoslovlje (Mt 1,5) te postala uzor svim ženama, posebice nevjestama, udovicama i majkama.

Judita i Estera su dvije velike žene koje se mogu svrstati uz bok Mojsija. Njihove istoimene knjige govore o teškom stanju u vrijeme tuđinske vladavine, tj. o progonu i izbjavljenju Židova u vrijeme asirske i perzijske tiranije, tako da one u stanovitom smislu kopiraju izvještaj o izlasku: Bog izbavlja svoj potlačeni narod u tuđinskoj zemlji silnim zahvatom preko osobe koju je on izabrao. U slučaju izlaska osloboditelj je muškarac, Mojsije, ovdje žene. Estera, židovska djevojka koju je perzijski kralj Ahasfer uzeo za ženu i učinio kraljicom, svojom je ljepotom, domišljatošću i zagovorom otklonila zlo od svoga naroda. Judita, bogobojazna udovica i junakinja, najprije je jačala pouzdanje svoga naroda u Boga i zazivala Božju pomoć, a onda lukavstvom ubila Holoferna i oslobodila svoj narod. Ona je izvela djelo o kojem je spomen prelazio od pokoljenja na pokoljenje među sinovima Božjeg naroda, o čemu svjedoče ove besmrtno riječi: „Puk, sav izvan sebe, pade ničice da se pokloni Bogu i povika u jedan glas: Blagoslovljen da si, Bože naš, koji si danas satri neprijatelje naroda svoga!... Blagoslovljena bila, kćeri, od Boga Svevišnjega, viša od svih drugih žena na zemlji! Blagoslovljen Gospod Bog, stvoritelj neba i zemlje, koji te vodio da odsiječeš glavu vođi neprijatelja naših! Jer tvoje pouzdanje neće biti izbrisano iz srдца ljudi, nego će se oni dovijeka sjećati Božje moći“ (Jdt 13,17-19). Sama činjenica da je Izrael spasila žena znak je velikog vrednovanja žene u ime Boga. Poslije dugih stoljeća vjerovanja u superiornost i nadmoć muškarca nad ženom, tvrdnja da Bog ostvaruje svoje planove služeći se ženom nešto je što zaslužuje pažnju. I Estera i Judita mogu i danas biti uzor ženama kao velike junakinje i hrabre majke, velike vjernice i vrsne odgojiteljice. One uče kako se djeci prenosi vjera, hrabri i poučava da se u slabosti i teškim trenucima pouzdavaju u Boga, da se njemu potpuno povjeravaju i zazivaju njegovu pomoć protiv moći protubožanskih sila ovoga svijeta.

1.2. Vjerne supruge i vrsne odgojiteljice

Prema mudracu, čovjek koji nema svoje vlastite žene, tužan je litalac jer nema

gnijezda, nema svog doma (Izr 36,25-27). Ali sazidati kuću ne znači samo izgraditi joj zidove, već mnogo više od toga. Prije svega znači zasnovati ognjište, a onda roditi potomstvo, zatim tom novom naraštaju dati pouku i krepostan primjer, a to će reći omogućiti mladima religiozni i moralni odgoj. Odgovorna zadaća formacija osobe ne spada samo na oca. Tu je uvijek potrebna ljubav i mudra riječ dobre, pobožne i kreposne majke, čija je prisutnost u obitelji nezamjenljiva. Kao što je Jahvina ljubav prema svome narodu bila temelj Saveza, tako je majčinska ljubav prema djeci bila temelj obitelji i obiteljske sreće. Unatoč tome što su žene u biblijsko vrijeme zauzimale sporedno mjesto i imale drugorazrednu ulogu u društvu, ipak su one, kako se čini, imale velik utjecaj u obitelji. Osobito to vrijedi za predegzilno razdoblje, kad su majke u većini slučajeva bile te koje su davale imena svojoj djeci (Post 29,31-35; 30,6.8.11.13.18.20.21.24; 35,18; 1 Sam 1,20). Majka je u 25 slučajeva dala ime svome djetetu u usporedbi s ocem koji je to učinio 18 puta.⁸ Međutim, u spisima nakon izgnanstva koji se pripisuju svećeničkim piscima to će pravo u potpunosti pripasti ocu. Kao ona koja daje život, majka je po svemu sudeći zauzimala posebno mjesto u obitelji i u životu svoje djece. Ona im je očitovala svoju majčinsku nježnost i brinula o odgoju. Da je njezina ljubav i nježnost prema djeci doista bila velika, o tome svjedoči također hebrejski termin *rahiāmīm*, množina intenziteta od *rehiem*, koji označuje majčinsku utrobu, krilo, njezino majčinsko srce, ljubav i nježnost koju ona ima prema plodu svoga tijela. Biblijski pisci redovito upotrebljavaju tu riječ kad žele izraziti milosrdnu nježnost, smilovanje i milost Boga prema svojim stvorovima. Time oni žele kazati da nas Bog doista voli, ljubi, tješi i odgaja kao što to čini naša majka: „Kao što mati tješi sina, tako ću i ja vas utješiti – utješit ćete se u Jeruzalemu“ (Iz 66,13).

Baš zato što majka daje život i igra naročitu ulogu u odgajanju djece, biblijski pisci kad govore o dužnosti svakoga da poštuje svoje roditelje i da im bude poslušan, pored oca spominju izričito i majku. Iskazivanje poštovanja i obzirnosti prema roditeljima ugaoni je kamen starozavjetnog ćudoređa. Svojim opetovanim isticanjem posluha i prema majci, pisci time žele priznati majci ulogu u odgajanju djece, ulogu koja po važnosti ni u čemu nije bila drugačija od one koju je imao otac (Izr 10,1; 15,20; 17,25; 20,20; 23,22.25; 30,11.17; Sir 3,1-2.4.6.11.16; 7,27; 23,14). Budući da se osobna formacija i edukacija djece u starozavjetno vrijeme odvijala uglavnom u krugu obitelji, odgajanje djece te usavršavanje njihovih fizičkih, intelektualnih, duhovnih, moralnih i drugih sposobnosti u mladičkoj dobi sve do formiranja njihove odrasle osobe, bila je briga i zadaća i oca i majke. Jedna od njihovih ‘najsvetijih’ i najvažnijih odgojnih zadaća svakako je bila ta da se djeca odgoje u vjeri i religioznom životu (usp. Izl 10,2; 12,26-27; 13,8; Pnz 4,9; 6,7.20-25; 32,7.46).

Majka je na osobit način bila prisutna u prvim godinama života svoje djece,

⁸ Usp. W. PLAUTZ, „Zur Frage des Mutterrechts“, u ZAW 74 (1962) 9-30.

davala im prve pouke i naputke. No iako je nakon djetinjstva za djecu skrbio otac, ipak su se materinski odgojni savjeti često znali protegnuti i na mladičko doba, kad su im majčinske moralne pouke bile najpotrebnije. Briga za mladež i odgajanje u njima čvrstog moralnog karaktera uvijek je bila glavna svrha i najveći cilj odgajanja. Dom, roditeljska zapovijed, kućni odgoj kao takav, bili su za djecu svetinja. Mjerodavna pouka očeva je stega koju su djeca morala bez oklijevanja prihvatiti. Ali ona nije bila dostatna, tako da su je upotpunjavali materinski savjeti i pouke. Upravo to čvrsto uređenje obitelji jamčilo je obiteljsko jedinstvo i solidarnost, i potpuno je bilo u skladu s običajem vremena u kojem još nije postojala zaštita neke više vlasti.

2. Veliko značenje žene u prvoj kršćanskoj zajednici

Starozavjetni patrijarhalni sustav, prema kojemu je otac odnosno muž, imao viši položaj i apsolutni autoritet, nije se značajno promijenio u Isusovo vrijeme. Iako se položaj žene u novozavjetno vrijeme i u prvim stoljećima kršćanstva nije značajnije promijenio, ipak se stvar pokrenula s mrtve točke. Isus je imao učenicâ (Lk 8,2-3), popravio je položaj žene u braku. Žene su bile svjedokinje brojnih Kristovih čudesa i navijestile njegovo uskrsnuće (Mk 16,1-8 i par.). Kod Ivana 4,1-26 iznosi se razgovor s jednom Samarijankom na Jakovljevu zdencu. Što se ondje govori ne odnosi se samo na žene, ali sama činjenica da Isus razgovara s jednom ženom pobuđuje udivljenje (4,27). Žene su imale veliko značenje u prvoj kršćanskoj zajednici.⁹ Primile su darove Duha (Dj 21,9) i igrale ulogu u dobrotvornoj djelatnosti (Dj 9,36). U Jeruzalemu nalazimo Mariju, majku Ivana zvanog Marko (Dj 12,12), u čijoj se kući kršćanska zajednica redovno skuplja na katehezu, lomljenje kruha i molitvu. Petar, čudesno oslobođen iz zatvora, upućuje se najprije njezinoj kući. Osim što je bila bogata, ako je suditi po tome što je imala prostranu kuću i sluškinje, ona je vjerojatno bila zadužena za tu kršćansku zajednicu.

Žene su imale veliko značenje naročito u zajednicama koje je osnova sv. Pavao. Prvotna zajednica u Jeruzalemu isprva je zatvorena u evangelizaciju Izraela. Tek s

⁹ Više o tome: J. DANIELOU, *The Ministry of Women in the Early Church*, Faith Press, London 1961; R. FABRIS – V. GOZZINI, *La donna nell'esperienza della prima Chiesa*, Paoline, Roma 1982; C. MAZZUCCO, *E fui fatta maschio. La donna nel cristianesimo primitivo*, Le lettere, Firenze 1989; C. PARVEY, „The Theology and Leadership of Women in the New Testament“, u R. R. Reuther (izd.), *Religion and Sexism: Images of Women in the Jewish and Christian Tradition*, New York 1974; R. R. REUTHER, „Le donne e il sacerdozio in una prospettiva storica e sociale“, u *Concilium* 12/1 (1976) 54-67; E. SCHÜSSLER FIORENZA, „Il ruolo delle donne nel movimento cristiano primitivo“, u *Concilium* 12/1 (1976) 21-53; K. STEHDAHL, *The Bible and the Role of Women*, Fortress, Philadelphia, 1966; VON A. WEISER VALLENDER, „Die Rolle der Frau in der urchristlichen Mission“, u AA.VV., *Die Frau im Urchristentum*, Herder, Freiburg i.B. 1983, str. 158-181.

izlaskom iz zatvorenoga židovskog kruga počinje ispunjati misionarski nalog što ga je primila od Krista i potvrđivati izvornost Crkve. Njezina katoličnost postaje stvarnost, njezino se jedinstvo izdiže nad mjesta i narode. Pored judeokršćanskih zajednica, nastale su i poganskokršćanske skupine. No ubrzo su se pojavili problemi i razlike među njima, naročito sporovi oko stege. Judeokršćani – židovski revnitelji još su se naime dugo pridržavali židovskih običaja i nastojali pogane koji su pristupili vjeri podvrći židovskom Zakonu (usp. Gal 2,11; Dj 15,29). Napuštanje židovskoga ortodoksnog ambijenta i udaljivanje od rabinskih restrikcija išlo je na ruku intenzivnom i aktivnom sudjelovanju žena, jednako kao i muškaraca, u širenju kršćanstva. Dovoljno je sjetiti se svih žena koje Pavao spominje u svojim poslanicama kao suradnice i dionice njegova istog poslanja, o čemu ćemo sada u nastavku nešto više kazati.¹⁰

2.1. Crkva ženâ (Rim 16,1-16)

Zajednica u Rimu bila je nepoznata Pavlu. Ipak joj on 57.-58. g. piše jednu od svojih najznačajnijih poslanica i najavljuje svoj posjet (15,23-24) kako bi i ondje propovijedao Evanđelje (1,13). Nije jasno kako je počelo kršćanstvo u Rimu, ali je sigurno da je Crkva počela puštati korijen u Rimu u prvim desetljećima svoga postojanja. Vrlo je vjerojatno da utemeljenje Crkve u tom gradu nije rezultat planiranog misionarenja, nego doseljavanja kršćana u glavni grad Carstva. Prvi obraćenici mogli su biti iz redova Židova i prozelita koji su slušali Petrov govor na Duhove (Dj 2). Zajednica je bila sastavljena od judeokršćana i od obraćenih pogana koji su po svemu sudeći bili veći dio u vrijeme kad Pavao piše poslanicu.

U gl. 16 imamo vrlo dojmljiv popis. Često se postavlja pitanje: Budući da je zajednica u Rimu bila nepoznata Pavlu, kako je moguće da on poznaje mnoge osobe po imenu iz te zajednice koju nije osnovao? Pavao je u Korintu mogao dobiti informacije o životu rimske zajednice, o njihovim problemima (opasnost od sukoba između judeokršćana i kršćana iz poganstva) i o njezinim najistaknutijim članovima, npr. od Židova Akvile i njegove žene Priscile, koji su, veli Luka, malo prije došli iz Italije, jer je Klaudije 49. g. izdao naredbu da se svi Židovi (uključujući i judeokršćane) protjeraju iz Rima (Dj 18,2). Pavao je vjerojatno

¹⁰ Justinov učenik Tacijan Sirijac (2. st.) čudio se velikoj važnosti koju su žene imale i ugledu koji su uživale u prvim kršćanskim zajednicama (*Govori* 33,2,7). Rimski neoplatoničar Porfirij iz Tira (3. st.), veliki protivnik kršćanstva, s ciljem da kršćane izvrgne podsmijehu, običavao je čak ustvrditi da Crkvu vode žene i da s njom upravljaju. Iz apokrifnih spisa doznajemo da je u 2. st. i narednim stoljećima postojala polemika u Crkvi oko uloge, službe i aktivnog sudjelovanja žena u širenju kršćanstva. Na osobit način apokrifna evanđelja sadrže kojekakve raspre, kao npr. protivljenje Petra s obzirom na Mariju Magdalenu, njezinu prisutnost i važnost u ranoj Crkvi. Između drugih ističu se Petrovo, Romino i Marijino evanđelje, koja sadrže brojne primjere polemika, kontroverzija i raspru protiv stanovitog antifeminizma unutar apostolskog zbora. Očito je da su Isusovo ukazanje Mariji Magdaleni u nekim heterodoksnim krugovima uzeli kao temelj i opravdanje za ekstremniji feminizam, kao npr. montanisti, marcinovci i dr.

upoznao i druge kršćane koji su napustili Rim i koji su mu pričali o opasnosti sukoba između dviju kršćanskih frakcija, što je potaklo Pavla da preko Febe pošalje poslanicu u kojoj izlaže rješenje problema.

Nakon predstavljanja đakonice Febe (16,1), slijede pozdravi poznatim osobama rimske Crkve. Pavao spominje, uključujući Febu, 38 osoba, od kojih je samo osam poznato iz drugih novozavjetnih spisa. Isto tako za njih osmero se kaže da su židovske pripadnosti. Ovdje Pavao pozdravlja „u Gospodinu“ sunarodnjake i sudrugove u sužanjstvu, suradnike i, kako veli, ugledne apostole: 29 osoba. Riječ je o đakonicima, apostolima, propovjednicima, voditeljima Crkava. Čak su od njih deset žene, a Pavao spominje po imenu njih osam: Febe, Priska, Marija, Junija, Trifena, Trifoza, Persida, Julija. Ovima valja dodati još dvije žene bez imena: majka Rufa i sestra Nereja. Događa se često da se ovom popisu ne pridaje nikakva važnost, a još manje da je netko nekada uzeo ovaj tekst u razmatranje ili se na njega osvrnuo u propovjedima. To nimalo ne čudi jer se malo propovijeda polazeći od biblijskih tekstova. Ako netko i polazi, onda su to uvijek vrlo poznati tekstovi.

Ono što odmah udara u oči i što zadivljuje u ovom tekstu jest vjera, napor, odanost i služenje spomenutih osoba. Spominju se mladi i stari, očevi i majke, sinovi i kćeri, braća i sestre. Njihova vjera i vjernost su proizveli stvarni napredak u onoj krhkoj stvarnosti koju mi zovemo 'prva Crkva' odnosno 'pracrkva', često ugroženoj, ali također nošenoj snagom kršćana oživljenih i oduševljenih Duhom Svetim. To zajedničko svjedočanstvo jest zapravo ono što daje ljepotu ovome, navodno, nezanimljivom biblijskom tekstu koji rijetki još čitaju. Od osobite je važnosti zaboravljeno svjedočanstvo brojnih žena, i ne samo u ovome tekstu. Popis na prvi pogled izgleda vrlo jednostavan ali kad ga čitamo s malo većom pozornošću, nalazimo neke polazne točke i izvještaje od stanovite važnosti koji se odnose općenito na život i djelatnost rimske kršćanske zajednice te osobito na život i djelatnost žena u njoj. Kao prvo, ustroj u rimskoj Crkvi nije bio onaj po modelu patrijarhalne obitelji, već je riječ o novoj obitelji čiji su članovi imali jednaka prava. Odnos u zajednici je bio odnos između jednakih. Da bismo što bolje mogli vrednovati ulogu i doprinos ženâ u rimskoj crkvi, morali bismo imati na umu da je Crkva u 1. st. bila sastavljena isključivo od malih kućnih zajednica koje su dopuštale i omogućavale kršćanima da prakticiraju i razvijaju svoje zvanje, službu propovijedanja i poučavanja, a isto tako i dijeljenja hrane i ravnopravnog sudjelovanja u životu zajednice.

2.2. Feba – žena s tri naslova

Na Pavlovu popisu poznatih osoba rimske Crkve najznačajnije ime je svakako Feba koja ima tri naslova: „naša sestra“, „đakonica“, „predstojnica“. Postavlja se naravno pitanje njezina položaja. Je li ona bila samo domaćica, gazdarica, gospodarica kuće ili voditeljica zajednice? Prva dva retka navedenog teksta (16,1-2)

rasvjetljaju problem. Riječ je o preporučivanju Febe, žene koja je morala imati ulogu od vrlo velike važnosti u zajednici u Kenhreji.¹¹ Feba nije bila Židovka, ne zato jer joj ime nije židovsko, nego zato jer ju Pavao ne ubraja među svoje sunarodnjake. Pavao joj pribavlja vjerodajnice i naslove, malo je reći, izuzetne. Sve ukazuje na to da je ona bila zadužena da donese i uruči svitak poslanice koju je Tercije, Pavlov suradnik, napisao: „Pozdravljam vas u Gospodinu ja, Tercije, koji pisah ovu poslanicu“ (16,22). I više od toga. Ona je, kako se čini, trebala pojasniti neke stvari, ako ureba (16,1-2). Feba, kao što smo to ranije istaknuli, ima tri naslova i sva tri označuju važne dužnosti i službe u zajednici. Ona je „naša sestra“ (adelfēn hemōn), odnosno učenica Gospodina Isusa, skupa s Pavlom i suradnicima. Zatim ona je „đakonica“ (diákonon) crkve u Kenhreji, ne đakonica u crkvi u Kenhreji. Najposlije ona je prostátis, što znači koja naprijed stoji, ili pred drugima stoji, stoga predstojnica, poglavarica, vođa. Valja podsjetiti da u čitavom Novom zavjetu ta imenica dolazi samo ovdje u 16,2 i to u ženskom rodu. Kada Pavao upotrebljava odgovarajuće naslove za svoje suradnike muškarce, npr. za Timoteja, oni označuju neke povjerene i odgovorne službe kao što su misionarska zadaća propovijedanja, brige za zajednicu i sl. Na osnovi pavlovske upotrebe tih titula, osobito ‘đakona’ u poslanici Rimljanima, može se zaključiti da je Febe bila osoba velikog ugleda, iskusna i pouzdana žena, koja je imala neku službu u zajednici i koju je ona obavljala s odgovornošću, možda slična službi koju pisac Djela apostolskih prikazuje kao svakodnevno služenje i pomaganje, a ono je uključivalo socijalnu pomoć („služenje za stolovima“), zatim poučavanje, propovijedanje i prenošenje riječi Evanđelja, možda i egzorcizme i iscjeljenja, djela slična onima koja je činio Filip (Dj 8,5-7), osim toga i neke druge poslove. Podsjetimo da Pavao upotrebljava riječ „služba“ (he diakonía) za svoje „svojstvo apostola poganâ“ (Rim 11,13), a isto tako za skupljanje milostinje i pružanje pomoći siromasima (15,25-26.31). U mnogim prijevodima imenica prostátis je prevedena: „pomogla“, što nije dobar prijevod. Imenica dolazi od glagola proístēmi, proístamai, što znači naprijed staviti, pred što stati, čemu na čelo stupiti, stajati na čelu, biti vođa, zapovijedati, nadzirati, upravljati, a taj glagol dolazi u ovoj istoj poslanici u 12,8 gdje Pavao nabraja razne karizme. Ovaj put je prevoditelj particip ho proistāmenos dobro preveo: „Tko vrši starješinsku službu, neka je vrši brižno!“

Ako je termin u muškom obliku (ho prostátes) uvijek ugledan titul i znači starješina, poglavar, predsjednik (usp. 1 Sol 5,12; 1 Tim 3,4-5; 5,17), ne vidim zašto taj isti termin u ženskom obliku ne može biti ugledan titul i značiti starješica, predstojnica, poglavarica, vođa. U prijevodima i u egzegezi ovoga teksta koji se odnosi na Febu, imamo uglavnom dosta nejasnu oznaku njezina stvarnog statusa i njezine službe. Upada u oči također da se u prijevodima i egzegezi spomenutog

¹¹ Kenhreja je istočna luka u Korintu. Korint je ležao na uskoj prevlaci između luke Kenhreja na istočnoj i Lehaja na zapadnoj strani.

teksta nalazimo pred dvije težine i dva različita kantara, da se na muškarce i na žene ne primjenjuju jednaka mjerila. Kad se radi o gospođi muškarcima, onda je termin titul i uključuje značenje starješine, čovjeka koji ima vlast nad drugim osobama; međutim, kad je riječ o gospođi Febi, termin naznačuje pomoćnicu, pomagačicu, dobročiniteljicu, zaštitnicu, a nikako starješicu. Ne vidim razloga za strah da se prizna ono što stoji u izvornom tekstu. Ne znam zašto se treba bojati kazati da Pavao upisuje Febi u hvalu što je neko vrijeme bila i njegova starješica.

Ostavljajući po strani naslov *prostátis* i njegovo značenje, vratimo se naslovu *đakonica* (*diákonos*) kojim je također označena ta imućna žena Feba. Koje bi značenje mogao imati taj titul? Većina bibličara misli da se Feba kao *đakonica* u zajednici brinula za bolesne i siromašne, pomagala im i služila, a isto tako da je mogla obavljati još neke druge dužnosti, kao npr. pripomagati pri krštenju ženskih osoba. Međutim, žene feministkinje uglavnom ne prihvaćaju takvo tumačenje i žestoko se protive kad netko vidi u Febi običnu *đakonicu* i ništa više od toga. One odbacuju takvo tumačenje jer drže da je ono pod utjecajem poimanja uloge *đakonice* iz kasnijeg razdoblja nakon Pavlove smrti. Štoviše, one napućuju da je njezin titul *đakonica* usko vezan i nerazdvojiv od titula *starješica*, štoviše da uključuje misionarsku službu i službu vođenja zajednice. To bi zapravo, tvrde one, bio i glavni razlog zašto Pavao, među tolikim drugim suradnicima muškarcima, preporučuje upravo nju.

Na Pavlovu popisu isto tako udara u oči činjenica da su pet puta spomenuti parovi muškarac/žena, iako je vrsta tog odnosa označena samo u dva slučaja: Rufo i majka njegova (16,13) te Nerej i njegova sestra (16,15a). Pozdravi su upućeni na još druga tri para: „Pozdravite moje suradnike u Kristu Isusu, Prisku i Akvilu...“ (16,3-5); „Pozdravite Andronika i Juniju“ (16,7); „Pozdravite Filologa i Juliju“ (16,15a). Jedino o Priski i Akvili znademo nešto više. Osim ta dva retka iz Poslanice Rimljanima koji na osobit način ističu njihovu djelatnost i opisuju u kratkim crtama tih dvoje misionara, imamo još svjedočanstva iz Dj 18,1-3.24-26 i 1 Kor 16,19. Njihove kućne zajednice (crkve) u Rimu, Korintu i Efezu bile su centri zajednica, u koje su također Pavao i Apolon bili primljeni.

Zanimljivo je primijetiti da je Priscila (Priska) u tekstovima gdje se spominje taj bračni par u većini slučajeva spomenuta prije Akvile. Nije riječ o Akvili i njezinoj ženi, nego o Priscili (Priski) i Akvili. Radi se o dvije osobe koje su imale podjednake odgovornosti i obavljale misionarsku službu, što hoće reći da su bile obdareni istovrijednim darovima. Vrlo je vjerojatno da je Priska uživala još veći ugled i poštovanje od svoga muža. Tradicija o misionarki Priski bila je vrlo živa u Crkvi u prvim stoljećima kršćanstva. Nimalo onda ne čudi što sv. Ivan Zlatousti (+407.) u svojoj XIII. homiliji posvećuje Priski, ženi izrađivača šatorâ Akvile, zanosan himah hvale. S druge strane dva rukopisa koji sadrže tekst Djela apostolskih imaju vrlo važne izmjene i to na mjestima gdje se govori o Priski i Akvili, jasno svjedočeći o namjeri uklanjanja uloge koju je Priska imala, odnosno

dokazujući umanjenje ugleda koji je ona uživala. Priska je sve više stavljena u sjenu muža Akvile, a u nekim slučajevima se čak više i ne spominje. Tzv. egipatski (aleksandrijski) tekst Djela apostolskih, Codex B ili Vaticanus (4. st.) te tzv. zapadni tekst Djela apostolskih, Codex D ili Bezae Cantabrigiensis (6. st.) uvelike se razlikuju osobito u tekstovima gdje se spominju žene ili gdje se o njima govori. U Codexu D njihova je uloga umanjena, pa čak i anulirana.

Međutim, u tekstu Rim 16,1-2 jasno se vidi njihova jednakost u sudjelovanju u misionarskoj zadaći i službi. Isto se može reći za apostolsku djelatnost Junije,¹² koju Pavao pozdravlja, a to će reći vrednuje i cijeni njezin rad i zasluge na ravnopravan način kao rad i zasluge Andronika. Njih dvoje sačinjavaju par, a Pavao ih prezentira kao „sunarodnjake i sudrugove mi u sužanjstvu“, a onda nastavlja: „oni su ugledni apostoli i postali su već prije mene kršćanima.“ (16,7). Isto se može pretpostaviti za par Filologa i Juliju te Nereja i njegovu sestru (16,15a). Riječ „apostol“ dolazi u poslanici Rimljanima tri puta, dva puta se tiče Pavla (1,1; 11,13) i jednom Andronika i Junije (16,7). Ovih dvoje potonjih bili su apostoli u pravom smislu riječi, tj. u širem smislu riječi: „poslanici“, „djelatnici“, „glasnici“, „misionari“ u prvokršćanskom misionarskom djelovanju (usp. Iv 13,16; 2 Kor 11,13; Otk 2,2), a ne u smislu „Dvanaestorice“. Tako Pavao naziva samoga sebe i svoje suradnike (npr. Gal 1,1; 2,8; 2 Kor 8,23), dok pisac Poslanice Hebrejima 3,1 naziva apostolom, tj. poslanikom, samog Isusa. Apostol je u ranoj Crkvi obično predvodio bogoslužno slavlje (Dj 20,7-11), osnivao i predvodio zajednice (usp. Dj 8,14; 2 Kor 13,10), on je „Božji suradnik“ (1 Kor 3,9). Tek od 4. st. pa naprijed pojam „apostol/i“ se ograničuje na „Dvanaesticu“ (npr. Dj 1,26; Otk 21,14). Pavao među njima ima poseban položaj.

Međutim, prema jednom pavlovskom identitetu apostolâ prvog naraštaja (1 Kor 9,1-2; 2 Kor 11 i Fil 3,5 te Dj 22,3) apostol je bio onaj koji je vidio Gospodina i bio pozvan od Gospodina, koji je bio Izraelac, slobodan, ne rob. Izraelac odnosno židovstvo se ovdje po svemu sudeći odnosi na poznavanje Biblije. Tko je bio u stanju razumjeti Toru na njezinu izvornom jeziku bio je pravi Židov. Ne samo da je Pavao već su i Andronik i Junija imali sve ove rekvizite.¹³

Privodeći kraju izlaganje teksta Rim 16,1-16 možemo kazati sljedeće: Pavao

¹² Više o Juniji usp. R. BAUCKHAM, *Gospel Women. Studies of the Named Women in the Gospels*, Eerdmans, Grand Rapids 2002, 166-169; B. J. BROOTEN, „Junia...Outstanding among the Apostles (Romans 16:7)“, u L. and A. Swidler (izd.), *Women Priests*, Paulist, New York 1977, 141-144; M. H. BURER - D. B. WALLACE, „Was Junia Really an Apostle? A Re-examination of Rom 6:7“, u NTS 47 (2001) 77-90; P. LAMPE, „Junia/Iunias: Sklavenherkunft im Kreise der vorpaulinischen Apostel (Röm 16,7)“, u ZNW 76 (1985) 132-134; J. THORLEY, „Junia, a Woman Apostle“, u NT 38 (1996) 18-29.

¹³ Nije isključena mogućnost da su njih dvoje, Andronik i Junija, bili osnivači rimske crkve. Među bibličarima postoji suglasnost (*pacifica possessio*) da rimsku crkvu nisu osnovali Petar i Pavao. Ovo nije u sukobu s tvrdnjom sv. Ireneja Lyonskog da su „Petar i Pavao išli evangelizirajući i jačajući crkvu u Rimu“ (Euzebijije Cezarejski, *Crkvena povijest* V,8,1).

spominje žene ne zbog njihove veze s nekim čovjekom, nego zbog njihove osobne angažiranosti u izgradnji rimske crkve. Spomenuti parovi nisu nužno bili bračni parovi. Tako o Androniku i Juniji ne znamo ništa jesu li bili supružnici, jesu li bili imućni ili nisu, kojem su društvenom staležu pripadali. Može biti i to da je riječ o suradnji u apostolskom i misionarskom radu muškaraca i žena, koji su se stalno premještali od mjesta do mjesta i bili nezavisni glede financijskih troškova, ali istodobno trebali pomoć jedni drugih. Bilo kako bilo, iz teksta je jasno da su žene imale važnu ulogu, ne samo kao domaćice, u misionarskim nastojanjima prvih kršćana, slično radu koje su žene Židovke ili nežidovke imale u vjerskoj propagandi i širenju židovstva. Razlika je u tome što su žene kršćanke imale veće uloge i bile vrlo aktivne. Pavao hvali Mariju „koja se puno trudila za vas“, Trifenu i Trifozu „koje se puno trude u Gospodinu“, Persidu „koja se mnogo trudila u Gospodinu“. Grčki termin *ekopíasen* (od *kopiáoō*) koji dolazi ovdje Pavao obično upotrebljava svaki put kad govori o svom misionarskom radu, evangelizaciji, poučavanju, ali i kad govori o radu drugih. Tako u Fil 4,2-3 on izričito tvrdi da su mu neke žene, osobito Evodija i Sintiha, „pomogle u propovijedanju Radosne vijesti skupa s Klementom i ostalim suradnicima kojih se imena nalaze u knjizi života.“ Teško je pomisliti da je Pavao upotrijebio taj vrlo jaki termin samo zato da kaže da su mu te žene pomogle u materijalnom i financijskom smislu. Imajući na pameti ulogu i veliki doprinos u zajednici tih dviju žena, Pavao ih moli „da budu složne u Gospodinu“, jer njihove nesuglasice i sukobi predstavljaju prijetnju i opasnosti za crkvu u Filipima.¹⁴

Mnoge su kršćanske kućne zajednice ili mjesne crkve nastale u kućama žena, kao npr. kršćanska zajednica u Filipima, gradu u Makedoniji, gdje je Pavao prvi put 51. godine propovijedao na europskom kopnu i utemeljio zajednicu (Dj 16,12-14) i s kojom se uvijek osjećao tijesno povezan (Fil 1,7-8; 4,10-18). U tom gradu prvotna kršćanska zajednica okupljala se u kući Lidije, prodavačice grimizne robe iz grada, koju je Pavao obratio. Osim što je Pavla i Silu primila u svoju kuću na neko vrijeme (Dj 16,13-15.40), ona je svoju kuću pretvorila u kućnu crkvu. Jednom drugom zgodom kad su Pavao i Sila izišli iz tamnice, došli su k Lidiji gdje su vidjeli i utješili braću (16,40). U toj zajednici čini se da su i neke druge žene imale važnu ulogu, osobito Evodija i Sintiha, koje u jednom trenutku spora i borbe s obzirom na vjeru, kao što smo maločas kazali, Pavao opominje i potiče da „budu složne u Gospodinu“ (Fil 4,2-3), kako ne bi prouzrokovale štetu i naškodile izgradnji zajednice. Činjenica da se žene često spominju, a isto tako i njihove kuće u vezi s kršćanskim zajednicama, bilo kao okupljališta bilo za neke druge poslove, navodi na zaključak da je kršćanstvo privuklo relativno velik broj imućnih žena u svoje redove, koje su postale kršćanke i svoje domove stavile na raspolaganje za kršćanske sastanke, tj. pretvorile ih u prve crkve.

¹⁴ Usp. W. D. THOMAS, „The Place of Women in the Church of Philippi“, u *ExpTim* 83 (1972) 117-120.

Na taj su način žene u kršćanskim zajednicama, u ranoj Crkvi, ne samo tražile odgovore svojim religioznim potrebama, nego su u njima gledale i nalazile mjesto gdje su mogle biti aktivne, vršiti stanovitu službu i tako ispoljiti svoje mnogobrojne nadarenosti i pokazati svoje sposobnosti, dok je sve to njima bilo uskraćeno u društvu. One su mogle pokazati svoje darove u kršćanskim kućnim zajednicama. Već smo kazali da te kućne crkve u početku nisu bile ustrojene prema modelu patrijarhalne obitelji, već po modelu slobodnih udruženja, okupljanja, u kojima je ustrojno načelo bilo jednakost članova. U zajednici jednakih žene, ali i robovi, mogli su surađivati i dati svoj vlastiti doprinos u rastu i razvoju zajednice, staviti na raspolaganje svoje nadarenosti i sposobnosti, uključujući i svoja vlastita materijalna dobra. Jedino u narednom razvoju koji se prepoznaje u tzv. kućnom kodeksu kršćanske su zajednice promijenile svoj izvorni ustroj. Ova koncepcija „kućne crkve“ kao zajednice jednakih, sjedinjenih vjerom i povezanih vezom obostranog poštivanja i vrjednovanja sposobnosti pojedinih članova, umjesto patrijarhalnim načelima, uvelike pomaže da shvatimo titule i dužnosti koje žene imaju u Pavlovu popisu i pozdravima (Rim 16,1-16).

Zaključak

Tema žene, njezine uloge i službe u Crkvi stara je koliko i Crkva. Poslanice koje je Pavao napisao i one koje su mu pripisane sadržavaju radikalno različita mišljenja glede pozicije žena u Crkvi. Iz njegovih autentičnih poslanica proizlazi da je Pavao osobno zastupao, podupirao i branio potpunu jednakost kršćanskih žena. On je jedini novozavjetni glas koji je jasno zastupao zajedništvo u uzajamnosti, proglašavao slobodu i jednakost žena (1 Kor 11,2-16) i govorio: „Nema više muškog i ženskog“ (Gal 3,26-29).

Prema njegovu mišljenju, žene su sposobne vršiti bilo koju službu koja je dostupna muškarcima. Upravo zato treba Pavla odriješiti od optužbi da je muški šovinist i ženomrzac. Treba jasno pokazati ne samo to da su poslije njegove smrti neke od njegovih crkava negirale ženama svaku dužnost i službu u Crkvi koja bi ih učinila superiornijim i uzdigla iznad muškaraca, nego i to da Pavao nije napisao neke tekstove koji mu se krivo pripisuju. Kad se to napravi, dobit ćemo posve drugačiji portret Pavla i uvjeriti se da je on doista izvanredna ličnost te velik kao apostol, pisac i čovjek. Svejednako, ne rješava problem o upotrebi podataka Novog zavjeta u tekućoj diskusiji o službama i ređenju žena, jer je to kanonski problem više nego Pavlov.